

Contradicties rond arbeid

Wetenschappelijke disciplines die succesvol zijn gebleken — althans gezag hebben verworven — hebben dat stadium veelal weten te bereiken door het voorwerp van hun studie vroegtijdig te isoleren uit de maatschappelijke context. Zo gedraagt de economie zich in dit opzicht onbekommerd, maar oefent veel invloed uit; wellicht meer dan wanneer men bij de historische school was blijven staan. Sinds de psychologie zich beperkt heeft tot het driftleven en storingen in de individuele drifthuushouding heeft ze spectaculaire ontwikkelingen doorgemaakt en wordt er een dikke boterham in verdiend. Ook het marxisme, dat als analytisch concept kracht ontleent aan beperking tot klassentegenstellingen, heeft geleid tot wellicht het grootste experiment van de twintigste eeuw: de stichting van de Sovjetunie, en het wordt ook door jonge staten nog met overtuiging gehanteerd.

Het geloof in vooruitgang is zeker door wetenschappelijk succes bevorderd. Niettemin zitten we lelijk in de nesten en zijn vele processen, die juist door wetenschap en techniek in gang zijn gezet, uiterst moeilijk te beheersen. Er wordt dan ook allerwegen om integratie, coördinatie en interdisciplinaire benadering geroepen, maar oplossingen van dien aard blijken niet uit voorraad leverbaar. Zo wordt er vandaag de dag heel wat gejeremieerd over zwart werk. Het wetenschappelijk focus is sterk ingesteld op de legitimiteitsvraag — met een sterk ontwikkelde verzorgingsstaat als kroongetuige — en op de mogelijkheden van beheersing en besturing. Maar met betrekking tot arbeid zijn we eigenlijk in een aantal merkwaardige contradicties verzeild geraakt.

1. Arbeid is mede door de last van de sociale zekerheid duur geworden. Maar het is als kostenpost vooral ook een rigide factor in vergelijking tot kapitaal. Vooral Douben heeft erop gewezen, dat de premieheffing over natuurlijke personen ertoe leidt dat arbeidsintensieve bedrijven en diensten door een grote premielaast in het nadeel zijn van kapitaalintensieve bedrijven 1). Daardoor wordt de initiëring van arbeidsintensieve activiteiten bemermd.

2. Arbeid is voorts ten prooi aan automatisering — wellicht op een schaal die we niet eerder gekend hebben —, terwijl de pretentie tot het zelfstandig verwerken van een arbeidsinkomen onder invloed van o.a. emancipatie sterk toeneemt. Voor de komende 20 jaar zal daardoor het arbeidsaanbod met ten minste ca. 10% toenemen 2).

3. Onder invloed van sociale zekerheid neemt de werkingsfeer van finan-

H. A. v. Stiphout

ciële prikkels af, maar tegelijkertijd blijkt, dat onder de bescherming van sociale zekerheid dan wel een relatief hoog inkomen, allerlei al dan niet betaalde economische en maatschappelijk nuttige activiteiten tot stand komen. Onder de minder legitieme is het zwarte werk te rekenen. Uit onderzoek in Italië blijkt dat zwart werk geen alternatief is voor (wit) werk in de formele sector, maar een inkomensaanvullende activiteit, die slechts kan plaatsvinden omdat de betreffende zwartwerkers in collectieve of particuliere vorm hun sociale zekerheid hebben. Op een actieve bevolking van 18 mln. werkten in Italië in 1978 5 mln. personen in het zwarte circuit. Ongeveer de helft daarvan beschikte over sociale zekerheid in collectieve vorm, de overigen hadden een soortgelijke beschutting door als kind of partner tot een gezin te behoren. Ruim één miljoen werkers hebben een tweede baan in het zwarte circuit 3). Voor ons land wordt op grond van analyses wel een cijfer van 300.000 voor het aantal zwartwerkers gehanteerd op een bevolking van 4.500.000 4).

Behalve in de sfeer van het zwarte werk dienen we ons ervan bewust te zijn dat het verrichten van vrijwilligerswerk ook een sterk door inkomen bepaald verschijnsel is, althans duidelijk correleert met de hoogte van het inkomen 5). Beschikking over inkomen leidt niet alleen tot vergroting van consumptie in particuliere huishoudingen maar leidt ook tot productieve activiteiten. De alternatieve productie betreft in West-Duitsland momenteel ca. 12.000 projecten met ca. 80.000 deelnemers, gefinancierd door eigen inkomsten (40%) en subsidies van kerk en overheid (60%) 6).

De tegenstellingen die aldus aan het licht treden, zullen voor de toekomst van belang zijn en wel om de specifieke reden dat de door sommigen beoogde sociale veranderingen gaan convergeren met een economische noodzaak. De economische noodzaak zou weleens kunnen zijn,

dat de deelneming aan het arbeidsproces geen toereikend mechanisme meer is om de inkomens te verdelen. Zolang voldoende werkgelegenheid het mogelijk maakt de inkomens door middel van arbeid te verdelen ontlast dit de samenleving van het hanteren van ingewikkelder mechanismen. Het is dan zo, dat niet de inkomensgenerering het noodzakelijk maakt om naar volledige werkgelegenheid te streven, maar de inkomensverdeling, want die wordt er immers door vergemakkelijkt; anders zouden er nog meer inkomensoverdrachten moeten plaatsvinden.

Voor de toekomst lijkt het zo te zijn, dat we maar moeilijk uit deze cirkel zullen kunnen ontsnappen. Oplossingen als herverdeling van arbeid door arbeidstijdverkorting, en als het scenario van de emancipatiecommissie, opteren sterk voor de idee iedereen aan betaald werk te doen deelnemen. Toch moeten we de signalen als hierboven aangeduid trachten te verstaan: de hoge kosten van arbeid frustreren initiatieven, zowel ondernemersactiviteiten als niet op winst gerichte activiteiten. Differentiatie van sociale lasten naar rato van kapitaal/arbeidsintensiteit zou als serieuze optie verder dienen te worden uitgewerkt. Twintig jaar geleden wees Theobald op de wenselijkheid van een basisinkomen juist met het oog op nieuwe initiatieven, zoals ook de vennootschapsvorm de kapitaalaccumulatie t.b.v. de industriële ontwikkeling heeft bevorderd. Verruiming van sociale zekerheid langs deze weg is een modaliteit die evenzeer serieus genomen moet worden, al staat deze momenteel niet hoog genoteerd. Ten onrechte worden de probleemstrijpende aspecten van een (bescheiden) basisinkomen vandaag de dag nog overbelicht, terwijl het probleemoplossend vermogen in het duister blijft.

1) N. H. Douben, *Sociale zekerheid, een economische benadering*, Leiden, 1979.

2) J. Bron, *Arbeidsaanbod-projecties 1980-2000*, voorstudie WRR.

3) C. Calvaruso, *L'economie „cachée” en Italie*, in: *Futuribles journées d'études des 14-17 oct. 1981*.

4) A. Heertje en H. Cohen, *Het officieuze circuit*, blz. 139. Het betreft gegevens van J. W. Becker in *Interstudium: feiten en gegevens over de arbeidsmarkt*.

5) *Leefstijtuionderzoek 1977*, tabel 3.

6) *Zu alternativen Kultur in der Bundesrepublik Deutschland*, rapport van de Bundesminister für Jugend, Familie und Gesundheit, no. 211-2007, blz. 15.